

Nr 33

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680), dels i ämnet väckt motion, dels ock väckta motioner om skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan.

Genom en den 5 april 1963 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 146, vilken behandlats av första lagutskottet, har Kungl. Maj:t under återopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga ett vid propositionen fogat förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680).

I samband med propositionen har utskottet behandlat en i anledning av densamma inom andra kammaren väckt motion nr 917, av herrar *Hedin* och *Nordgren*.

Utskottet har vidare behandlat två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade, likalydande motioner, nr 162 i första kammaren av herr *Hanson*, *Per-Olof*, och nr 195 i andra kammaren av herr *Källstad m. fl.* om skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan.

Det vid propositionen fogade lagförslaget har följande lydelse:

Lag

om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680)

Härigenom förordnas, att 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

11 §.

Vill medlem av svenska kyrkan icke längre tillhöra kyrkan, göra anmälan om utträde *personligen* hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd.

Vill medlem av svenska kyrkan icke längre tillhöra kyrkan, göra anmälan om utträde hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd. *Anmälan skall göras personligen eller ock enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevittnad handling.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1964.

Propositionens huvudsakliga innehåll

För närvarande gäller att den som vill utträda ur svenska kyrkan har att göra anmälan om utträde personligen hos vederbörande pastor. I propositionen föreslås, att dylik anmälan även skall kunna göras enskilt i egenhändigt undertecknad och av två personer bevittnad handling.

Motionerna

I motionerna I: 162 och II: 195 hemställes, att riksdagen måtte »besluta att anmälan om utträde ur Svenska kyrkan må ske enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevittnad handling» samt antaga ett uti motionerna intaget förslag till »Lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680)». Förslaget har samma lydelse som det genom propositionen framlagda.

Beträffande de av motionärerna anförda skälen får utskottet hänvisa till motionen nr II: 195.

I motionen II: 917 hemställes att riksdagen måtte dels avslå förevarande proposition *d e l s o c k* hos Kungl. Maj:t begära utredning om vidgade möjligheter för personlig anmälan om utträde ur svenska kyrkan.

I den mån ej nedan lämnas redogörelse för innehållet i motionen II: 917 får utskottet hänvisa till densamma.

Inledning

I skrivelse den 20 mars 1959 (nr 118) anhöll riksdagen, att förslag till ändrad ordning för utträde ur svenska kyrkan måtte föreläggas riksdagen. Riksdagen åberopade därvid vad som anförts i sammansatt kontstitutions- och första lagutskotts av riksdagen godkända utlåtande (nr 2). I utlåtandet hade utskottet uttalat sig för att formerna för utträde ur svenska kyrkan skulle ändras så att anmälan om utträde kunde ske icke endast — såsom enligt gällande bestämmelser — vid personligt besök av den utträdesanmälände hos vederbörande pastor utan även i annan ordning.

I anledning av vad sålunda förekommit har inom justitiedepartementet i januari 1960 upprättats en promemoria (stencilerad) med förslag till ändrad ordning för utträde ur svenska kyrkan.

Över promemorian har efter remiss yttranden avgivits av Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Övre Norrland, justitiekanslersämbetet, kammarkollegiet, statistiska centralbyrån, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Örebro, Jämtlands och Norrbottens län, samtliga domkapitel, kanslern för rikets universitet efter hörande av de teologiska

fakulteterna, svenska kyrkans diakonistyrelse, uppbördsorganisationskommittén, Svenska prästförbundet, Svenska pastoratens riksförbund, Frikyrkliga samarbetskommittén, Frälsningsarmén, Filadelfiaförsamlingen i Stockholm, Evangeliska fosterlandsstiftelsen och Förbundet för religionsfrihet.

Vid remissvaren har fogats, av länsstyrelsen i Malmöhus län yttrande av kyrkofullmäktige i Malmö kyrkliga samfällighet, av länsstyrelsen i Norrbottens län yttranden av kyrkofullmäktige i Luleå domkyrkoförsamling, Piteå landsförsamling och Gällivare församling samt av Lunds domkapitel yttranden av stiftets tre kyrkobokföringsinspektörer.

Gällande bestämmelser

Enligt 4 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 må ej någon vara skyldig tillhöra trossamfund. Åtagande i strid mot denna bestämmelse är utan verkan. Med trossamfund förstås, förutom svenska kyrkan, sammanlutning för religiös verksamhet, vari ingår att anordna gudstjänst.

I 6—12 §§ religionsfrihetslagen meddelas regler om medlemskap i svenska kyrkan.

Enligt 6 § kan endast svensk medborgare eller här i riket bosatt utlänning vara medlem av svenska kyrkan. Beträffande barns medlemskap i svenska kyrkan gäller enligt 7 och 8 §§ såsom huvudprincip, vilken dock är underkastad flera undantag, att barn i äktenskap vid födelsen inträder i svenska kyrkan, om någon av föräldrarna tillhör kyrkan, samt att barn utom äktenskap vid födelsen blir medlem av svenska kyrkan, därest modern tillhör kyrkan. Den som förvärvar svenskt medborgarskap och ej redan förut tillhör svenska kyrkan, skall enligt 9 § utan särskild ansökan anses upptagen i kyrkan, om han är evangelisk-luthersk trosbekännare. Detta gäller dock icke, om vederbörande hos pastor i den församling där han är kyrkobokförd anmält, att han icke vill inträda i kyrkan (9 §). För övriga inträdesfall, t. ex. återinträde av den som utträtt ur kyrkan, gäller enligt 10 §, att vederbörande har att göra ansökan om inträde i kyrkan hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd. Visar sökanden, att han är döpt i svenska kyrkans ordning, skall han upptagas i kyrkan. Detsamma gäller, om sökanden visserligen icke döpts i svenska kyrkans ordning men erhållit den undervisning i kyrkans lära, som med hänsyn till hans ålder och övriga omständigheter bör fordras, och tillika inför pastor avger muntlig försäkran, att ansökningen är grundad på allvarliga religiösa skäl (10 §). För den som står under annans vårdnad och ej fyllt 18 år, göres ansökan om inträde av vårdnadshavaren. Har barnet fyllt 15 år, må ansökan göras endast om barnet samtyckt därtill. Kravet på muntlig försäkran gäller ej den, som står under annans vårdnad (12 §).

I 11 § meddelas regler om formen för utträde ur svenska kyrkan. Vill medlem av svenska kyrkan icke längre tillhöra kyrkan, skall han enligt denna paragraf göra anmälan om utträde personligen hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd. För den som står under annans vårdnad

och ej fyllt 18 år, göres sådan anmälan av vårdnadshavaren (12 §). Har barnet fyllt 15 år, må anmälan göras endast om barnet samtyckt därtill (12 §).

Med pastor avses i religionsfrihetslagen den som ansvarar för kyrkobokföringen i församling av svenska kyrkan eller del av sådan församling, som utgör särskilt kyrkobokföringsdistrikt (16 §). Har någon uppdrag att i kyrkobokföringsärenden biträda pastor, gäller uppdraget — bortsett från mottagande av muntlig försäkran, där sådan erfordras för inträde i kyrkan — även ärenden enligt religionsfrihetslagen.

För äldre rätt och förarbetena till religionsfrihetslagen lämnas redogörelse i propositionen å s. 5—7.

Tidigare ändringsförslag rörande 11 § religionsfrihetslagen

I likalydande *motioner* till 1953 års riksdag (I: 86 och II: 116) hemställdes, att riksdagen måtte antaga följande ändrade lydelse av 11 § religionsfrihetslagen:

Vill medlem av svenska kyrkan icke längre tillhöra kyrkan, göre anmälan om utträde genom personligt besök eller genom av två personer bevittnad skriftlig framställning till pastor i den församling, där han är kyrkobokförd.

I motionerna framhölls bl. a. de praktiska svårigheter som kravet på personlig inställelse kunde medföra för sjuka och gamla. Därjämte gjordes gällande, att många, som önskar utträda ur kyrkan, på grund av tröghet eller blyghet icke kommer sig för att personligen besöka pastor.

Första lagutskottet hänvisade i utlåtande (nr 23) över motionerna till att frågan om formerna för anmälan om utträde ur svenska kyrkan vid tillkomsten av religionsfrihetslagen var föremål för ingående överväganden. Utskottet uttalade vidare bl. a. att, såvitt utskottet hade sig bekant, det under den tid som förflutit efter religionsfrihetslagens ikraftträdande icke förekommit att de som anmält sig till utträde ur kyrkan blivit utsatta för påtryckningar eller övertalningsförsök från pastors sida. Enligt av stiftscheferna utfärdade direktiv beträffande tillämpningen av religionsfrihetslagen bör pastor, då den som ville utträda ur svenska kyrkan, på grund av sjukdom eller hög ålder icke kan inställa sig personligen hos pastor, om möjligt uppsöka vederbörande. Med hänsyn härtill syntes det utskottet att några olägenheter i nu berörda fall icke behöver uppkomma genom föreskriften att utträdesanmälan skall göras personligen. Den av motionärerna omfördädda trögheten eller blygheten torde enligt utskottets mening i de flesta fall övervinnas av en allvarlig önskan att utträda ur kyrkan. För dem som av personliga hänsyn till vederbörande präst drar sig för att anmäla utträde torde det i flertalet fall icke vara av avgörande betydelse, om anmälan göres vid personligt besök eller skriftligen. Kravet på att skriftlig anmälan skulle

vara bevittnad av två personer innebar enligt utskottets mening icke någon verklig garanti för att anmälan byggde på ett fritt avgörande och var allvarligt menad och utgjorde ej heller något hinder mot massutträden av den beskaffenhet, som antyddes vid tillkomsten av religionsfrihetslagen. På grund av vad som sålunda och i övrigt anfördes samt då så lång tid ännu icke förflutit efter religionsfrihetslagens ikraftträdande att några mera omfattande erfarenheter från tillämpningen av densamma kunnat vinnas, förelåg enligt utskottets mening icke anledning att redan vidtagna ändring på förevarande begränsade område. Utskottet hemställde att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

I en *reservation* hemställdes, att riksdagen måtte, med viss redaktionell jämkning, antaga motionärernas förslag till ändring av 11 § religionsfrihetslagen. Reservanterna framhöll, att frågan vilka former som bör gälla för anmälan om utträde ur svenska kyrkan måste avgöras med utgångspunkt från den i 4 § religionsfrihetslagen uttalade grundsatsen, att ingen må vara skyldig tillhöra trossamfund. När det gällde att bedöma, huruvida gällande bestämmelse om formen för utträdesanmälan kunde anses förenlig med denna grundsats, kunde man enligt reservanternas mening icke bortse ifrån att gamla och sjuka personer, som önskade utträda ur kyrkan, kunde ha svårt att infinna sig på en pastorexpedition. Visserligen borde i sådant fall enligt direktiv, som stiftscheferna utfärdat, pastor om möjligt uppsöka den som önskade utträda. Enligt reservanternas mening torde emellertid tanken på att besvara pastor i sådant ärende avhålla mången från att begära besök av denne. Jämväl stora avstånd kunde på sina håll försvåra inställelse hos pastor. Även om några praktiska svårigheter av denna art icke förelåg, kunde kravet på personligt besök hos pastor utgöra ett hinder av psykologisk art, vilket för mången kunde vara svårt att övervinna. Då den nuvarande formen för utträdesanmälan således på olika sätt kunde försvåra utträdet, kunde den enligt reservanternas mening icke anses stå i god överensstämmelse med grundsatsen, att ingen är skyldig att tillhöra trossamfund. Vad angick det i motionerna förordade kravet på att skriftlig anmälan skulle vara bevittnad av två personer framhöll reservanterna, att denna form var ägnad att förebygga att utträde skedde annorledes än genom individuell anmälan.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Även vid 1958 års A-riksdag väcktes i två likalydande motioner (I: 39 och II: 45) förslag till sådan ändring av 11 § religionsfrihetslagen, att anmälan om utträde ur svenska kyrkan jämväl skulle kunna ske skriftligen med två vittnen.

Över motionerna avgavs efter remiss yttranden av några domkapitel samt vissa sammanslutningar, bland dem *Frikyrkliga samarbetskommittén*. I dess yttrande, som kom att tilldraga sig viss uppmärksamhet under sakens fortsatta behandling, heter det:

Samarbetskommittén företräder avgjort den uppfattningen, att en konsekvent tillämpning av religionsfrihetens princip när det gäller medlemskap i svenska kyrkan skulle kräva att detta medlemskap — icke dess motsats: utträdet ur denna kyrka — gjordes beroende av en aktiv handling från medborgarnas sida. I väntan på att ett underlag skall skapas för en lagstiftning efter dessa linjer synes det angeläget, att allt som är möjligt göres för att undanröja de praktiska olägenheter som det nuvarande systemet medför. Det borde enligt samarbetskommitténs uppfattning vara naturligt att därvid bereda var och en som önskar utträda ur svenska kyrkan möjlighet att göra detta utan hinder av andra restriktioner än dem som kan vara motiverade av en befogad önskan att åga tillräcklig kontroll över att utträdet icke är resultatet av ovidkommande inflytelser — t. ex. obehörig påtryckning från andra personer.

De nuvarande bestämmelserna beträffande formen för utträde ur svenska kyrkan synes icke kunna tillräckligt motiveras utifrån denna önskan om kontroll. Farhågorna för obehörig påtryckning, som — vilket också motionärerna anför — torde ha varit ett av de tyngst vägande skälen vid riksdagens ställningstagande i frågan om formen för utträde ur svenska kyrkan, har under den tid den nu gällande lagen varit i bruk icke visat sig vara befogade. Det torde icke kunna påvisas något exempel på att propaganda under de gångna åren förekommit för massutträde ur svenska kyrkan. Också synes antalet av dem som utträtt i sig självt utgöra ett bevis för att inga ovidkommande intressen medverkat till utträdet.

Erfarenheterna torde alltså ge vid handen, att inga väsentliga olägenheter ur samhällets synpunkt är att befara som resultat av en sådan ändring av gällande bestämmelser beträffande formen för utträde ur svenska kyrkan som den motionärerna föreslår.

Hela frågan bör enligt samarbetskommitténs uppfattning emellertid ses jämväl ur den utträdandes egen synpunkt. Likaväl som samhället måste skaffa sig garantier mot missbruk av rätten till utträde ur svenska kyrkan, bör det vara ett samhällligt intresse av främsta ordningen att lagen slår vakt om den enskilde medborgarens integritet. De gångna årens erfarenheter pekar i detta avseende i bestämd riktning. Exempelen på att frågan om utträde av vederbörande pastor icke handlagts med den objektivitet som borde anses självklar har varit tillräckligt många för att de olägenheter som helt naturligt blivit följderna därav icke skall kunna negligeras, när frågan om ändring av gällande bestämmelser nu skall prövas. Dessa olägenheter torde vara följderna av att handläggningen av ärenden som rör utträde anförtrotts prästerskapet inom svenska kyrkan och att denna handläggning kräver personlig kontakt mellan pastor och den som önskar utträda. Erfarenheten visar klart, att en i sammanhanget klart olämplig benägenhet hos enskilda personer inom detta prästerskap att icke utan vidare vilja gå utträdande medborgare till mötes i fråga om det som är deras självklara rättighet enligt lagen om religionsfrihet i flera fall medfört irritation och hos icke få medborgare kommit hela frågan att bli starkt olustpräglad. Dessa olägenheter synes kunna elimineras därigenom att pastors handläggning av ärenden som gäller utträde ur svenska kyrkan genom av motionärerna föreslagen ändring av bestämmelserna beträffande formen för utträde kan inskränkas till att bli av rent registrerande natur.

Första lagutskottet anförde i utlåtande nr 13 bl. a. följande.

När utskottets majoritet år 1953 ställde sig avvisande till tanken att öppna möjlighet till skriftlig utträdesanmälan var ett av skälen härtill att religionsfrihetslagen då varit gällande endast ett år och att några mera omfattande

erfarenheter från tillämpningen icke kunnat vinnas. Sedan numera en längre tid förflutit är det vid bedömningen av den nu gjorda framställningen i första hand av intresse att erfar, huru gällande regler om formerna för utträdesanmälan verkat i praktiken.

En väsentlig förutsättning för upprätthållandet av kravet på personlig inställelse vid sådan anmälan måste vara att, såsom ock uttalades redan vid lagens tillkomst, personer som anmäler utträde icke utsättes för övertalningsförsök från pastors sida eller eljest utan egen önskan föranledes att ingå i personligt samtal i anledning av det önskade utträdet. Det förutsattes också att pastor skulle handlägga hithörande ärenden med grannlagenhet och takt och att stiftscheferna skulle övervaka att så skedde. Att missförhållanden i dessa hänseenden förekommit kunde icke konstateras vid 1953 års behandling. De erfarenheter, som därefter gjorts, är emellertid ägnade att ställa spørsmålet i annan belysning. Att döma av vad som anförts av en remissinstans synes stundom handläggning av utträdesärenden icke ha skett med erforderlig takt och grannlagenhet. Det har även från andra håll anförts exempel på missförhållanden i tillämpningen. Sålunda synes på sina håll bl. a. praktiseras den metoden att till person, som inställer sig för att anmäla utträde, överlämnas en tryckt skrift, innehållande bl. a. uttalanden om de följder som ur religiös synpunkt anses vara förknippade med att den utträdande ställer sig utanför kyrkans gemenskap. Den omständigheten att dylika meddelanden icke framföres muntligen kan icke undanskymma att det här rör sig mer eller mindre om övertalning eller propaganda. Under alla förhållanden måste förfarandet för dem som anmäler utträde framkalla obehag, och i den mån metoden blir känd av en större allmänhet kan detta inverka återhållande på de personer som eljest bestämt sig för att utträda ur kyrkan.

I belysning av vad nyss anförts synes det numera föreligga anledning att överväga om ej möjlighet bör öppnas för dem, som så önskar, att i annan form än personligt besök hos pastor anmäla utträde ur kyrkan. Närmast till hands ligger den i motionerna anvisade utvägen att medge ett skriftligt förfarande. En sådan reform skulle helt visst, utom att den ter sig naturlig ur synpunkten att skriftlig form vid olika slag av anmälningar och liknande åtgärder alltmera vunnit insteg på olika områden, även innebära den fördelen att av lokala och andra förhållanden betingade praktiska olägenheter för vissa enskilda undanröjdes. Att anmälsans underskrift skall bevittnas av två personer måste, om tillika föreskrives att anmälan skall ske enskilt, anses utgöra tillräcklig garanti för att anmälan tillkommit av fri vilja och är allvarligt menad.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte antaga förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen, enligt vilket den som ville utträda ur kyrkan skulle kunna göra anmälan härom antingen personligen eller också enskilt i egenhändigt undertecknad av två personer bevittnad handling.

I en reservation uttrycktes önskemål om utredning av möjligheterna att utbygga den skriftliga formen för utträdesanmälan i syfte att vinna större garanti för att anmälan grundades på ett självständigt och noga genomtänkt personligt ställningstagande. En möjlighet skulle enligt dessa reservanterns mening vara att föreskrift — delvis i likhet med vad som gällde beträffande testamente — meddelades om att skriftlig anmälan skulle göras enskilt med intyg av två på en gång närvarande vittnen att anmälan gjordes av fri vilja. I en annan reservation hemställdes, att motionerna icke måtte föranleda

någon riksdagens åtgärd. Däri hänvisades till den fara för överlagda massutträden, som det då förestående ställningstagandet till den kontroversiella frågan om kvinnliga präster kunde framkalla. I denna reservation framhölls tillika, att någon avgörande vikt icke borde fästas vid det under remissbehandlingen framförda, allmänt hållna påståendet att frågan om utträde i många fall icke skulle av pastor ha handlagts med vederbörlig objektivitet.

Riksdagen biföll emellertid utskottets hemställan (rskr 171) och antog alltså för sin del ett förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen, enligt vilket anmälan om utträde skulle göras personligen eller enskilt i egenhändigt undertecknad av två personer bevitnad handling.

I proposition (nr B 25) till 1958 års B-riksdag lät Kungl. Maj:t *dels* meddela riksdagen att det av samma års A-riksdag antagna förslaget till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen förfallit, enär kyrkomötets samtycke till lagstiftningen ej hunnit inhämtas, *dels ock* föreslå riksdagen att ånyo antaga förslaget i oförändrat skick. Av propositionen framgick att lagrådet i avgivet yttrande lämnat förslaget utan erinran. På hemställan av första lagutskottet (utlåtande nr B 2) antog riksdagen det genom propositionen framlagda förslaget (rskr B 1).

Genom skrivelse den 28 juli 1958 (nr 3) till 1958 års kyrkomöte lät Kungl. Maj:t inhämta yttrande, huruvida kyrkomötet godkände det av riksdagen antagna förslaget till lagändring. I betänkande (nr 3) i anledning av Kungl. Maj:ts skrivelse och en vid kyrkomötet i ämnet väckt motion (nr 7) hemställde kyrkolagsutskottet, att kyrkomötet ville förklara sig icke kunna godkänna lagförslaget. Denna hemställan bifölls av kyrkomötet.

Kyrkolagsutskottet anförde i betänkandet bl. a. följande.

Propositionen innehåller icke någon uppgift om att någon utredning i ämnet skulle ha verkställts i Kungl. Maj:ts kansli. Till grund för Kungl. Maj:ts skrivelse till kyrkomötet synes sålunda ligga endast vad som förekommit vid 1958 års A-riksdag. Såsom framgår av den tidigare redogörelsen för tillkomsten av detta ändringsförslag åberopades såsom enda skäl till utskottsmajoritetens ställningstagande, att missförhållanden skulle ha förekommit vid några prästers handläggning av ärenden rörande utträde. Vid behandlingen av lagfrågan synes icke ha förelegat annan utredning än yttranden från ett fåtal remissinstanser. Det förut återgivna uttalandet i lagutskottets utlåtande om att handläggning av utträdesärenden stundom icke skulle ha skett med erforderlig takt och grannlagenhet har hämtats från ett av dessa remissyttranden, vari gjorts ett allmänt hållet, ej exemplifierat påstående härom. Den andra av lagutskottet mot prästerskapet riktade anmärkningen, att på några håll skulle till utträdessökande ha utdelats en tryckt skrift av, enligt utskottets mening, mindre lämpligt innehåll, härrör ur en icke angiven källa. Nu nämnda, till grund för utskottets lagförslag ligande anmärkningar synes icke ha i någon mån blivit dokumenterade. Det kan erinras om att riksdagens särskilda utskott i sitt över förslaget till religionsfrihetslag avgivna utlåtande anförde, bl. a., att pastor självfallet hade full frihet att, liksom alla andra, verka för sin åskådning; förkunnelse och självvård vore för honom rentav ämbetsuppgifter. Att söka övertala den, som inställt sig för att anmäla utträde ur kyrkan och som icke själv önskade ett personligt samtal, borde icke förekomma. Kyrkolagsutskottet har

ej heller kunnat vinna kännedom om att präster vid behandlingen av hit-hörande ärenden gjort sig skyldiga till otillbörliga försök till påverkan.

Den vid kyrkomötet väckta motionen ansluter sig i motiveringen till denna synpunkt. I motionen påtalas det anmärkningsvärda i att det riksdagsbeslut, som ligger till grund för Kungl. Maj:ts skrivelse, icke föregåtts av någon utredning om de vid riksdagen framförda anmärkningarna mot prästerskapet. Motionären anser det uppenbart, att kyrkomötet icke kan godkänna ett lagförslag, som tillkommit på sådant sätt som det föreliggande oavsett dess sakliga innehåll. Kyrkomötet hade fullt fog för att i detta fall hävda kravet på tillfredsställande utredning, innan en ändring av gällande lag genomfördes. Kyrkolagsutskottet är ense med motionären om att genom det av riksdagen redovisade materialet icke kan anses ådagalagt, att prästerskapet misskött sina åligganden i detta hänseende. Även om det av riksdagen anförda skälet för lagändring sålunda icke kan godtagas, finner utskottet likväl att frågan om formen för utträdesanmälan är av sådan vikt, att den bör upptagas till saklig diskussion.

I sitt betänkande nr 20 vid 1951 års kyrkomöte, vilket låg till grund för kyrkomötets godkännande av religionsfrihetslagstiftningen, upphöll sig kyrkolagsutskottet utförligt vid frågan om kyrkans samfundskaraktär och uttalade bl. a.: »Att kyrkan är ett trossamfund eller en bekännelsekyrka innebär att den i sin förkunnelse av evangelium, liksom i utgestaltningen av sina samfundsordningar och sitt samfundsliv, är bestämd av en viss trosform eller bekännelse, den evangelisk-lutherska, men icke att personlig bekännelse är villkor för tillhörighet till kyrkan.» I enlighet härmed kunde utskottet oförbehållsamt acceptera de nya rättsregler, som i lagen uppställts för tillhörigheten till kyrkan beträffande såväl inträde som utträde. I båda fallen syntes ha skapats rättsregler, som på en gång tillgodosåg religionsfrihetens princip och överensstämde med kyrkans samfundskaraktär. I fråga om utträdet ur kyrkan slår nuvarande lagbestämmelser således vakt såväl om friheten att utträda som om den icke mindre viktiga friheten att kvarstanna.

För att detta mål skall kunna nås och garantier skapas för att utträdesanmälan sker fullt frivilligt och är allvarligt menad är det nödvändigt, att anmälan göres under bestämda former. Här om synes enighet råda. Den form, som nu är föreskriven — personligen framförd utträdesanmälan — synes utskottet helt överensstämma med denna målsättning. Kravet på personlig inställelse markerar vikten av att noga överväga det steg man ämnar ta. Vad angår de psykologiska och praktiska olägenheter, som kan vara förenade med personlig inställelse, såsom tröghet, blyghet och hänsyn till vederbörande präst samt svårigheten för gamla och sjuka att besöka präst, har redan 1953 års riksdag funnit dessa icke vara av avgörande betydelse. Det kan i detta sammanhang erinras om att vid allmänt val röstning — fränsett äkta makes rätt att ingiva valsedel genom andre maken — utföres personligen.

Även om de påtalade psykologiska och praktiska olägenheter, som kan vara förenade med nuvarande förfarande, ej heller enligt utskottets mening bör tillmätas avgörande betydelse, kan givetvis övervägas om det icke finns andra former för utträdesanmälan, som tryggar friheten i enlighet med de förut uppdragna linjerna.

Den i det föreliggande lagförslaget anvisade anordningen att medge, att anmälan skall kunna göras enskilt i egenhändig undertecknad, av två personer bevitnad handling, synes icke bereda den åsyftade garantien om frihet. Ett skriftligt förfarande förhindrar ingalunda, att vederbörande oöverlagt under inflytande av tillfälliga sinnesstämningar kan komma att begära utträde och att utträdesanmälningar göres gruppvis. Föreskriften, att skrift-

lig anmälan tillika skall vara bevittnad, torde icke åsyfta annat än en identitetskontroll och ökar icke säkerheten för att olägenheter av berörda slag undvikas. Denna bedömning torde icke ändras därav, att en regel införes om att vittnena å den skriftliga utträdesanmälan — vilken kanske består av en tryckt blankett — intygar, att anmälan göres av fri vilja. En tänkbar möjlighet är att vid ett bibehållande av bestämmelsen om utträdesanmälan vid personligt besök densamma ändras därhän att anmälan alternativt skall kunna göras hos någon borgerlig myndighet eller, beträffande den som är bosatt utom riket, hos svensk beskickning eller svenskt konsulat. Härigenom skulle vissa av de påstådda olägenheterna kunna undanröjas. En ändring av formerna för utträdesanmälan kräver noggrant övervägande och bör föregås av en allsidig och omsorgsfull utredning.

Vid 1959 års riksdag väcktes i frågan sju motioner. I två likalydande motioner (I: 6 och II: 5) hemställdes att riksdagen skulle i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning angående formerna för utträde ur svenska kyrkan samt om framläggande för riksdagen av det förslag som därav föranledes. Två andra likalydande motioner (I: 7 och II: 6) utmynnade i hemställan, att riksdagen skulle hos Kungl. Maj:t anhålla att frågan om utträde ur svenska kyrkan på nytt föres inför kyrkomötet och att proceduren vid utträde förenklas därhän att en bevittnad skriftlig anmälan, insänd per post, skall vara till fyllest och att anmälan om äkta makars utträde skall kunna ske i en och samma skrivelse. I ytterligare två likalydande motioner (I: 38 och II: 52) hemställdes att riksdagen ville antaga förslag till sådan lydelse av 11 § religionsfrihetslagen som antagits av 1958 års B-riksdag. Hemställan av sist angivna innehåll upptogs också i den sjunde motionen (II: 426).

Motionerna hänvisades till behandling av *sammansatt konstitutions- och första lagutskott*, som däröver avgav utlåtande (nr 2). Utskottet uttalade, att ordningen för utträde ur svenska kyrkan borde ändras så, att anmälan om utträde kunde ske även i annan ordning än vid personligt besök av den utträdesanmälande hos vederbörande pastor. I anslutning härtill erinrade utskottet om att vid frågans tidigare behandling såväl inom riksdagen som vid kyrkomötet flera olika förslag till en dylik ändrad ordning har framförts. I en av de föreliggande motionerna hade också föreslagits en viss jämkning av det förut förordade skriftliga förfarandet. Ehuru övervägande skäl syntes utskottet tala för att ett skriftligt förfarande i någon form infördes, syntes det utskottet i nuvarande läge vara lämpligt att icke taga slutlig ståndpunkt till huru utträdesformerna borde vara beskaffade för att bäst fylla de krav som från olika synpunkter kunde ställas därpå. Enligt utskottets uppfattning borde i stället det fortsatta arbetet på en reform bedrivas så, att förslag i ämnet utarbetas hos Kungl. Maj:t och därefter förelägges riksdagen och nästa kyrkomöte. Innan så skedde kunde lämpligen framförda förslag underkastas den undersökning och bearbetning, vartill den tidigare behandlingen av frågan gav anledning. Arbetet härmed borde enligt utskottets mening icke behöva bli vidlyftigare än att det kunde utföras inom vederbörande departement. Utskottet hemställde, att riksdagen i skri-

velse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att förslag till ändrad ordning för utträde ur svenska kyrkan skulle föreläggas riksdagen.

Under återopande av utskottets av riksdagen godkända utlåtande avlät riksdagen den inledningsvis omnämnda skrivelsen den 20 mars 1959 (nr 118).

Å s. 14 i propositionen återgives vissa uppgifter rörande frekvensen av utträden ur svenska kyrkan.

Redogörelse för huvuddragen i departementspromemorian lämnas å s. 15—16 i propositionen.

Remissyttrandena

Förslaget har i princip tillstyrkts eller lämnats utan erinran av hovrätten för Övre Norrland, kammarkollegiet, statistiska centralbyrån, länsstyrelserna i Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Göteborgs och Bohus, Örebro, Jämtlands och Norrbottens län, Uppsala domkapitel (majoriteten), Skara, Karlstads, Luleå och Visby domkapitel, en ledamot av Linköpings domkapitel, en minoritet inom Strängnäs domkapitel, en ledamot av Stockholms domkapitel, universitetskanslern, en minoritet inom teologiska fakulteten i Lund, uppboordsorganisationskommittén, Svenska prästförbundet, Frikyrkliga samlingskommittén, Frälsningsarmén, Evangeliska fosterlandsstiftelsen, Förbundet för religionsfrihet, kyrkofullmäktige i Luleå domkyrkoförsamling, kyrkofullmäktige i Gällivare församling, en minoritet inom kyrkofullmäktige i Malmö kyrkliga samfällighet och en kyrkobokföringsinspektör i Lunds stift. Diakonistyrelsen (majoriteten) har icke heller något att erinra mot skriftlig utträdesform, därest den på visst sätt utbygges till vinnande av större skydd för den personliga integriteten. En liknande ståndpunkt intages av en minoritet inom Göteborgs domkapitel samt kyrkofullmäktige i Piteå landsförsamling.

Filadelfiaförsamlingen i Stockholm förklarar, att det ur församlingens synpunkt är ganska likgiltigt, om förslaget genomföres eller icke, men framhåller, att nuvarande ordning icke är förenlig med en konsekvent genomförd religionsfrihet.

Vissa remissorgan tillkännager en tveksam hållning till förslaget utan att vilja motsätta sig dess genomförande. Hit hör Svea hovrätt, överståthållarämbetet, Härnösands och Västerås domkapitel, teologiska fakulteten i Uppsala (majoriteten), en ledamot av Lunds domkapitel och en kyrkobokföringsinspektör i Lunds stift.

Förslaget avstyrkes av hovrätten över Skåne och Blekinge, justitiekanslersämbetet, länsstyrelsen i Malmöhus län, Linköpings domkapitel (majoriteten), Strängnäs domkapitel (majoriteten), Stockholms domkapitel (majoriteten), Göteborgs domkapitel (majoriteten), Lunds domkapitel (ma-

oritet), Växjö domkapitel, teologiska fakulteten i Lund (majoriteten), en minoritet inom teologiska fakulteten i Uppsala, en minoritet inom diakonistyrelsen, Svenska pastoratens riksförbund, kyrkofullmäktige i Malmö kyrkliga samhällighet (majoriteten) och en kyrkobokföringsinspektör i Lunds stift.

Närmare redogörelse för remissyttrandena lämnas i propositionen å s. 17—34.

Departementschefen

Vid remiss till lagrådet anförde *t. f. chefen för justitiedepartementet, statsrådet Hermansson*, följande:

»Spörsmålet om ändring i 11 § religionsfrihetslagen, så att anmälan om utträde ur svenska kyrkan icke längre skall behöva göras personligen inför pastor utan även kunna ske i annan form, är icke av principiell art. Full enighet råder om religionsfrihetslagens princip, att det skall stå envar medlem av svenska kyrkan fritt att lämna denna. Fråga är nu endast om de formkrav som skall uppställas för utträde. Vid denna frågas avgörande utgör den hos oss gällande grundsatsen om religionsfrihet den självklara utgångspunkten. Av denna följer, att formkraven för utträde bör begränsas till vad som är nödvändigt för att motverka förhastade eller osjälvständiga utträdesanmälningar och för att styrka sökandens identitet.

Gällande regel om personlig inställelse inför pastor i kyrkobokföringsorten kan otvivelaktigt medföra svårigheter för den som vill utträda ur kyrkan att förverkliga sin önskan härom. Dessa svårigheter är av både psykologisk och praktisk art. Även om man i sin bedömning av regelns verknings sätt utgår ifrån att utträdesärenden av prästerskapet handlägges med den takt och grannlagenhet saken kräver, förefaller det likväl svårt att förneka, att det kan vara förenat med åtskilligt psykiskt obehag att göra en sådan anmälan. För en församlingsbo kan det kännas svårt att behöva inställa sig inför den som leder församlingens kyrkliga liv för att taga avstånd från den troslära, som denne tagit till sin livsuppgift att förkunna. Särskilt då den som önskar utträda tillhör en mindre församling eller eljest kan räkna med att vara känd av pastor, låter det väl tänka sig, att det psykiska obehag, som är förenat med utträdesanmälan i nuvarande form, stundom kan antaga karaktären av ett faktiskt hinder för honom att taga det steg, som hans övertygelse egentligen bjuder honom. Vidare är det uppenbart, att sådana omständigheter som sjukdom och kroppslig svaghet ibland kan omöjliggöra personlig inställelse. I sådana delar av vårt land, där avstånden är stora och kommunikationerna glesa, kan det också vara svårt att iakttaga personlig inställelse inför pastor.

Om det sålunda med hänsyn till nu angivna förhållanden framstår såsom önskvärt att något lätta på formerna för utträde ur svenska kyrkan, återstår att pröva, huruvida det ur andra synpunkter kan vara erforderligt att bibe-

hålla ett så långtgående formkrav som det nuvarande. Såsom förut framgått, har detta formkrav uppställts i syfte att säkerställa, att utträdesanmälan grundas på ett fritt, personligt ställningstagande, tillkommet efter moget övervägande och utan obehörig påverkan av annan. Emellertid förhåller det sig med all sannolikhet så, att det mera är andra faktorer än formerna för utträdet, som verkar såsom skydd mot förhastade eller osjälvständiga utträdesanmälningar. Även utan det nuvarande formkravet står det helt säkert för de flesta människor klart, att frågan om tillhörigheten till visst trossamfund icke är ett spörsmål, som man avgör på stående fot eller efter andras anvisningar eller önskemål, utan en sak, som det ankommer på var och en själv att efter omsorgsfull personlig prövning taga ställning till. I all synnerhet måste det antagas höra till ovanligheten, att personer med religiös inriktning eller eljest med intresse för livsåskådningsfrågor är beredda att utan noggrann självvrannsakan avgöra, huruvida de vill tillhöra visst trossamfund eller icke. Jämväl andra faktorer än den utbredda insikten om sakens vikt och högst personliga karaktär kan antagas motverka tillkomsten av obetänksamma eller osjälvständiga utträdesanmälningar. Icke minst är den genom seklers tradition skapade bundenheten vid svenska kyrkan en betydelsefull motvikt till riskerna för förhastade eller genom omgivningens tryck framdrivna utträdesanmälningar. När det gäller att bedöma hur strängt formkrav som erfordras för anmälan om utträde ur kyrkan, bör också beaktas, att det i allmänhet icke möter några svårigheter för den som utträtt att ånyo inträda såsom medlem av kyrkan. Om det trots allt skulle inträffa, att någon utträder ur kyrkan till följd av ett förhastat eller av ovidkommande hänsyn dikterat beslut, kan sålunda den utträdde ofta vinna återinträde i kyrkan genom en formlös ansökan jämte bevis att han är döpt i svenska kyrkans ordning. Med hänsyn till vad här anförts förefaller det mig icke erforderligt att driva formkravet för utträde ur kyrkan längre än att anmälan därom, på sätt 1958 års riksdag förordat, skall kunna göras antingen personligen inför pastor i kyrkobokföringsorten eller ock enskilt i egenhändig undertecknad, av två personer bevittnad handling.

Å andra sidan bör man icke, såsom ifrågasatts under remissbehandlingen, efterge fordringarna på att skriftlig anmälan skall göras enskilt och vara bevittnad av två personer. Även om man icke kan vänta sig, att kravet på separat utträdesanmälan — liksom ej heller nuvarande eller andra tänkbara formkrav — ensamt för sig skall kunna städse neutralisera en till äventyrs förekommande agitation för massutträde, har det dock i förening med andra faktorer, som motverkar förhastade eller osjälvständiga utträdesbeslut, sin betydelse bl. a. såsom ett uttryck för samhällets uppfattning av samfundstillhörigheten såsom vars och ens personliga angelägenhet och för dess avståndstagande från metoder, som icke respekterar individens personliga frihet. I anledning av vad statistiska centralbyrån anført i sitt remissvar vill jag framhålla, att kravet på enskild utträdesanmälan icke innebär mera än att särskild anmälan skall göras för varje person, om vars utträde är fråga. Med hänsyn till de gränsdragningssvårigheter, som eljest kan uppkomma,

bör något undantag härifrån icke stadgas. Vittneskravet åter syftar till att garantera namnunderskriftens äkthet och är för övrigt också ägnat att för den handlande markera rättshandlingens vikt i de låt vara tämligen sällsynta fall, där han icke ändå är medveten härom.

Jag vill alltså, i överensstämmelse med promemorians förslag, som vunnit stor anslutning från remissorganens sida, förordade, att anmälan om utträde ur svenska kyrkan skall få ske antingen i samma form som nu är föreskriven eller också enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevittnad handling.

Den av några remissorgan berörda frågan om pastors underrättelseskyldighet gentemot den från vilken utträdesanmälan inkommit torde få prövas i administrativ ordning.

Lagändringen torde böra träda i kraft den 1 januari 1964.»

Lagrådet

Lagrådet har lämnat förslaget utan erinran.

Utskottet

I förevarande proposition framlägges förslag om sådan ändring av 11 § religionsfrihetslagen att anmälan om utträde ur svenska kyrkan skall göras antingen personligen eller också enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevittnad handling. Förslaget grundar sig på en inom justitiedepartementet utarbetad promemoria, vilken blivit föremål för remissbehandling.

I de likalydande motionerna I: 162 och II: 195 påyrkas enahanda ändring av religionsfrihetslagen.

Den sålunda genom propositionen och nämnda motioner förordade ändringen i religionsfrihetslagen överensstämmer, såsom framgår av den överlämnade redogörelsen, helt med av 1958 års A- och B-riksdagar för sin del antagna ändringar i nämnda lag.

Uti motionen II: 917 hemställes om avslag å propositionen, varjämte yrkas, att riksdagen måtte begära utredning om vidgade möjligheter för personlig anmälan om utträde ur svenska kyrkan.

Redan under förarbetena till religionsfrihetslagen framfördes önskemål om skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan. Detta spörsmål har därefter motionsvis upptagits vid ett flertal tillfällen och även rönt positivt mottagande från riksdagens sida. Under den alltsedan religionsfrihetslagens tillkomst pågående diskussionen i frågan har till stöd för kravet på personlig anmälan bl. a. anförts, att detta förfaringssätt skulle icke blott trygga ett fritt avgörande utan även inskräpa vikten av att noga överväga det steg som togs vid utträdet ur kyrkan. Beträffande ifrågasatt skriftlig form för anmälan om utträde har från samma håll anförts, att ett sådant

förfarande skulle kunna få till följd att utträde skedde oöverlagt eller på grund av påtryckningar från utomstående.

Å andra sidan har det bl. a. gjorts gällande, att kravet på personlig anmälan skulle kunna lämna utrymme för icke avsedd påverkan från vederbörande pastors sida samt att personlig inställelse skulle kunna för många medföra svårigheter av såväl psykologisk som praktisk art. Stundom kunde sjukdom liksom svårighet att inställa sig under vederbörande pastorsexpeditions öppethållande lägga hinder i vägen för förverkligandet av en önskan att utträda ur kyrkan.

I anslutning till det synnerligen omfattande remissförfarande, som föregått det nu framlagda lagförslaget, har ovan berörda skäl för och emot en liberalisering av formerna för anmälan om utträde ur svenska kyrkan belysts så ingående och allsidigt som kan erfordras för frågans avgörande.

Vid lagrådsremissen har föredragande departementschefen inledningsvis framhållit, att full enighet råder om religionsfrihetslagens princip, att det skall stå envar medlem av svenska kyrkan fritt att lämna denna. Departementschefen har jämväl understrukt, att den hos oss gällande grundsatsen om religionsfrihet utgör den självklara utgångspunkten vid förevarande frågors avgörande och att av denna följer att formkraven för utträde bör begränsas till vad som är nödvändigt för att motverka förhastade eller osjälvständiga utträdesanmälningar och för att styrka sökandens identitet.

Utskottet vill instämma i detta uttalande. Vad under remissbehandlingen förekommit ger enligt utskottets uppfattning ej fog för antagandet att den föreslagna formen för skriftlig anmälan om utträde ur svenska kyrkan skulle innefatta någon risk för tillkomsten av några förhastade eller genom omgivningens tryck framdrivna utträdesanmälningar eller att den föreslagna reformen över huvud taget skulle kunna verka inkräktande på den enskildes frihet i religiöst hänseende. I detta sammanhang vill utskottet särskilt understryka, att skriftlig anmälan om utträde enligt förslaget skall ske enskilt och således ej kan ske genom exempelvis påtecknande av en för ändamålet upprättad lista. Vad därefter angår de påtalade svårigheter av psykologisk eller praktisk natur, som kan vara förbundna med kravet på personlig anmälan, vill utskottet uttala, att man uppenbarligen icke kan bortse från att de i vissa fall kan utgöra ett påtagligt hinder för förverkligandet av en önskan att utträda ur kyrkan. Antalet sådana fall torde dock vara förhållandevis ringa.

Med utgångspunkt från utskottets ovan angivna allmänna syn på förevarande fråga och på grund av vad nyss sagts beträffande den föreslagna skriftliga formen för anmälan om utträde ur kyrkan synes det utskottet — oavsett om de med kravet på personlig anmälan förknippade olägenheterna skulle uppträda i endast ett fåtal fall — vara riktigast att personlig anmälan ej göres till en förutsättning för utträde ur kyrkan utan att jämte denna form utrymme för ett skriftligt förfarande gives.

I ovan berörda motion II:917, vari det nu framlagda lagförslaget avstyrkes, framhålles att, därest man skulle vilja underlätta personlig an-

målan om utträde ur kyrkan, sådan anmälan kunde tänkas få göras jämväl hos borgerlig myndighet. Genom en dylik anordning skulle, enligt motionären, skyddet för den personliga integriteten bibehållas. Tanken på en sådan form för anmälan om utträde har framförts vid ett par tillfällen under diskussionen rörande formerna för utträde ur svenska kyrkan. Av skäl som ovan anförts anser utskottet att ett ovillkorligt krav på personlig anmälan icke bör uppställas. Redan med anledning härav anser utskottet, att den ifrågasatta ordningen bör avvisas. Jämväl de praktiska svårigheter som kan uppkomma i samband med en reform i enlighet med motionärens förslag synes lägga hinder i vägen för reformens genomförande.

Under hänvisning till vad sålunda anförts och då de i propositionen och motionerna I: 162 och II: 195 framlagda, sammanställande lagförslagen ej heller i övrigt föranlett någon erinran från utskottets sida, får utskottet hemställa,

att riksdagen, med avslag å motionen II: 917, måtte bifalla förevarande proposition, nr 146, och likalydande motionerna I: 162 och II: 195.

Stockholm den 14 maj 1963

På första lagutskottets vägnar:

INGRID GÄRDE WIDEMAR

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Ahlkvist, Arvidson, Erik Svedberg, Ferdinand Nilsson, Wikner och Nyman;

från andra kammaren: fru Gärde Widemar, herr Landgren, fru Boman, herrar Svensson i Vä, Ekström i Björkvik, Gustafsson i Borås och Zetterberg.

Reservation

av herrar Arvidson, Ferdinand Nilsson och fru Boman.